

Željko Holjevac (ur.), *Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu*, Matica hrvatska, Zagreb, 2019., 350 str.

Zbornik radova *Franjo Josip i Hrvati u Prvome svjetskom ratu* nastao je kao produkt međunarodnog znanstvenog skupa održanog na 100. obljetnicu smrti austrijskog cara i hrvatsko-ugarskog kralja Franje Josipa I. 21. studenog 2016. godine u organizaciji Odjela za povijest Matice hrvatske. Urednik ovog zbornika povjesničar je Željko Holjevac. Holjevac je rođen 1973. godine u Brijunu. Bio je o.d. dekana Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a trenutno obnaša funkciju ravnatelja Instituta za društvene znanosti Ivo Pilar. Knjiga je izdana 2019. godine u tvrdom uvezu te se sastoji od dvanaest znanstveno-istraživačkih članaka. Na kraju svakog poglavlja nalazi se popis korištene literature, a na samom kraju knjige nalazi se sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku (327–338), kazalo imena (339–348) te kratke biografije autora (349–350). Pojedini članci opremljeni su slikovnim materijalima.

Knjiga započinje člankom *Franjo Josip I.: Smrt pred očima* (9–18) u kojem austrijski povjesničar Manfred Rauchensteiner detaljno opisuje careve posljednje dane života. Mađarski povjesničar i ravnatelj Instituta za habsburšku povijest u Budimpešti Andras Gero na početku članka *Od kulta do zanemarenosti: Javno pamćenje Franje Josipa u Mađarskoj* (19–40) dokazuje trajanje vladavine Franje Josipa I. od 66 godine jer je od 1849. godine imao stvarnu vlast u Mađarskoj, iako je službeno okrunjen tek nakon Austro-ugarske nagodbe 1867. godine, kao i da se pojam doba Franje Josipa može slobodno koristiti zbog njegovog velikog utjecaja i promjena koje su se tada odvale. No, glavna tema članka prikaz je reakcije medija, crkve i ostalog dijela javnosti na smrt Franje Josipa I. Pozitivan odnos prema caru i hvalospjevi koje je tisak objavljivao u to vrijeme, Gero pripisuje kaznenom zakonu prema kojem bi i najmanji kritički osvrti bili smatrani vrijeđanjem kralja, za što je bila predviđena i zatvorska kazna. Već u doba komunističke revolucije 1918./19. godine vidljiv je neprijateljski odnos prema spomenicima i ulicama s imenom pokojnog cara, ali samo nakratko jer je u doba Horthyjevog režima odnos prema propaloj Monarhiji i njenom najdugovječnijem caru pozitivniji, što autor pripisuje dijelom revizijskim zahtjevima prema izgubljenim teritorijima, a dijelom regentovom osobnom privrženošću. U komunističko doba opet prevladava antagonizirajući

odnos zbog viđenja dinastije Habsburg kao kolonijalističkih ugnjetavača, među kojima je Franjo Josip, kao osoba koja je ugušila revoluciju 1848./49. godine, bio najveći. Upravo zbog gušenja mađarske revolucije, nakon pada komunizma carev lik pada u zaborav, iako su „rehabilitirani“ njegovi brojni suradnici, osobe koje je imenovao na razne dužnosti, pa čak i neki članovi njegove obitelji (poput supruge Elizabete). Slično kao i Gero u prethodnom članku, Željko Holjevac u članku *Promjene u novinskom i prigodnom sjećanju na Franju Josipa u Hrvatskoj prije Drugoga svjetskog rata* (41–50) analizira odnos hrvatskih medija, institucija i ostalih istaknutijih pojedinaca prema Franji Josipu I. do početka Drugog svjetskog rata, kad je car s vremenom zaboravljen. Filip Šimetin Šegvić u članku *Slavlje života i smrti Franje Josipa: emocije i strategije emocionalizma na tlu Trojedne Kraljevine* (51–88) nastoji prikazati percepciju cara u hrvatskoj javnosti, od prvotnog oduševljenja i prevelikih očekivanja 1848. godine do kasnijeg razočarenja, te pokušaj dvora uz pomoć režimskih medija u održavanju vladarevog kulta putem različitih proslava, putovanja članova dinastije Habsburg, biografskih knjižica, pjesama, himni, slika, medaljona i drugih oblika izražavanja lojalnosti i dinastičkog patriotizma. Mađarski povjesničar i pisac Ladislav Heka daje opširan i sveobuhvatan pregled (89–129) vladavine Franje Josipa I. na području Ugarske, Hrvatske te Bosne i Hercegovine. Arheolog i numizmatičar Ivan Mirnik na izvornom njemačkom jeziku te u hrvatskom prijevodu donosi nam *Ljetopis carske i kraljevske pješačke kadetske škole u Karlovcu* (131–174), napisan između 1. listopada 1916. i 29. kolovoza 1917. godine. Ovaj vrijedan povijesni izvor predstavlja ne samo mikrokozam škole nego, kako i sam autor navodi, i makrokozam glomaznog i uhodanog državnog aparata. Mira Kolar bavi se gospodarskim stanjem Hrvatske u vrijeme Prvog svjetskog rata, odnosom cara prema Hrvatima i drugim slavenskim narodima te promjenom carevih stavova prema hrvatskim zemljama na prometnom (izgradnja željeznica) i gospodarskom (osnivanje Odjela za narodno gospodarstvo i jačanje gospodarske samostalnosti) području (175–205). Povjesničarka i glavna urednica *Časopisa za suvremenu povijest* Zdravka Jelaska Marijan na temelju službenih izvještaja i novinskih napisa opisala je ozračje žalosti na području Dalmacije (207–223), koja je bila zanimljiva zbog izraženog nezadovoljstva dualističkim uređenjem i neujedinjenosti s hrvatskim zemljama. Ipak, žalovanje se nije razlikovalo od ostatka Monarhije, što autorica pripisuje nesvakodnevnom događaju (zadnji pogreb habsburškog cara pamteli su samo

rijetki), izuzetnoj osobi Franje Josipa, ali i mogućem vjerovanju da je to bio i pogreb same Monarhije. U poglavlju *Uzajamnost i vjera u budućnost: za kralja i domovinu* (225–238) muzejska savjetnica Ela Jurdana prikazuje nekoliko primjera iskazivanja vjernosti caru, poput krilatice „za kralja i domovinu“, imena trgova i sveučilišta, slavljena rođendana, imendana i drugih obljetnica, podizanja spomenika te reagiranja na vijest o carevoj smrti, a sama osoba cara trebala je povezati čitavu zemlju i uskladiti odnose između raznih naroda i etnosa. O spomenicima detaljnije govori članak Ljiljane Dobrovšak (239–269) u kojem nakon općeg uvoda o postavljanju spomenika autorica nastoji istražiti gdje su i zbog čega postavljeni spomenici različitog tipa u čast Franji Josipu I., koji su većinom u vremenima političkih prevrata uništeni ili uklonjeni, a od kulture sjećanja na cara ostalo je vrlo malo. Premda je to Dobrovšak spomenula, doktorand Boris Kukić opširnije se bavi pokušajem uređivanja Trga Franje Josipa I. (danas posvećen kralju Tomislavu) na kojem je arhitekt Viktor Kovačić planirao izgraditi i monumentalan spomenik caru, koji bi prema Kukićevu razmišljanju ionako bio kratkog vijeka zbog obračuna s habsburškim tragovima u novoj Kraljevini (271–306). Zbornik završava člankom ukrajinskog povjesničara sa zagrebačkom adresom Jevgenija Paščenka o nadvojvodi Wilhelmu Habsburgu (307–325), jednom od rijetkih članova dinastije koji je imao proukrajinske stavove i zalagao se za osamostaljivanje Ukrajine, a umro je u zatvoru 18. kolovoza 1948. godine, gdje su ga smjestili pripadnici sovjetske tajne službe SMERŠ (Smrt špijunima).

Ovaj zbornik predstavlja izrazito kvalitetnu antologiju članaka koji obrađuju zanimljive teme iz razdoblja završnice francjozefske ere, donoseći pritom brojne dosad nepoznate podatke. Pojedini članci međusobno se tematski nadovezuju pa ponekad dolazi i do (pomalo zamarajućeg) ponavljanja nekih informacija, ali to ne umanjuje cjelokupnu kakvoću, stoga svim zaljubljenicima u ovo razdoblje i ličnost Franje Josipa I. toplo preporučujem čitanje.

Antonio Tomić